

ПЕРЕКЛАД МЕТАФОРИЧНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНОГО МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі термінології анатомії обличчя)

Сніцар В. П.

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена адаптації англійських метафоричних термінів анатомії обличчя в українській мові з урахуванням їх фонетичних, морфологічних і структурно-семантичних особливостей. Описано трансформації, які застосовуються для відтворення англійських метафоричних термінів анатомії обличчя в перекладі.

Ключові слова: метафоричний термін, перекладацька адаптація, мова-реципієнт, асоціативно-образний зміст, трансформація.

The article deals with the issue of adaptation of English metaphorical terms denoting facial anatomical features in the Ukrainian language with regard to their phonetic, morphological, structural and semantic peculiarities. The transformations applied in the process of translation of English metaphorical terms of facial anatomy are described.

Key words: metaphorical term, translator's adaptation, target language, associative and imagery content, transformation.

Сучасна медична термінологія, яка формувалася протягом багатьох століть, і сьогодні продовжує динамічно розвиватися, поповнюватися новими термінами та поняттями. Значну частину наукової мови медицини становлять термінологічні одиниці, утворені внаслідок метафоризації на основі загальнонародних слів. Явище метафоризації в медичній терміносистемі спричинене тим, що медицина, як одна з галузей наукового знання, тісно пов'язана із загальнонародним життям, перебуває на перетині багатьох наук і розгалужується на низку власних субтерміносистем, серед яких термінологія анатомії обличчя становить особливий інтерес для дослідників.

Актуальність дослідження зумовлена загальним спрямуванням сучасних перекладознавчих студій на здійснення багатоаспектного аналізу перекладу лексичних одиниць різних терміносистем, а також необхідністю комплексного вивчення метафоричних термінів анатомії обличчя з позицій перекладознавства для вироблення адекватних стратегій і моделей відтворення структурно-семантичних особливостей англійських метафоричних термінів, враховуючи умови й можливості їх адаптації в мові перекладу.

Метою наукової статті є дослідження способів фонетичної, семантичної, морфологічної і структурної адаптації англійських метафоричних термінів в українській мові.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) всебічний аналіз адаптації англійських метафоричних термінів анатомії обличчя в українській мові, їхнє освоєння з урахуванням фонетичних, семантичних, морфологічних і структурних особливостей;
- 2) виявлення основних тенденцій освоєння і функціонування метафоричних терміноодиниць анатомії обличчя в мові-реципієнті;
- 3) опис трансформацій, які застосовуються для відтворення англійських метафоричних термінів анатомії обличчя в перекладі.

Метафоризація в термінотворенні оцінюється дослідниками як один із найпродуктивніших способів номінації через здатність метафори виступати одночасно і механізмом пізнання та концептуалізації дійсності, і способом найбільш ємкої номінації різних фрагментів

навколишнього світу. Термінологічна метафоризація являє собою процес номінації, сутність якої полягає в тому, щоб існуючими номінативними засобами передавати нові поняття спеціальної галузі знання [2, с. 3].

В наш час активно ведуться дослідження метафори як термінотворчого феномена в межах спеціалізованих дискурсів: економічного [1; 2], комп'ютерного [5], лінгвістичного [4], медичного [6; 8] тощо. Проблема перекладу метафоричних лексичних одиниць у спеціалізованих текстах є однією з пріоритетних у сучасному перекладознавстві. Переклад метафори привертає увагу вчених та є предметом багатьох досліджень [3; 9; 10; 11].

При перекладі метафори треба враховувати її смисл – трикомпоненту єдність матеріальної структури, асоціативно-образного змісту і експресивного потенціалу. Різнобічна смислова й формальна специфіка відтворення англомовних метафоричних термінів анатомії обличчя українською мовою вмотивовує різні способи їх перекладу: транскодування, калькування, додавання, граматичні заміни, описовий переклад.

Адаптація англійських метафоричних термінів анатомії обличчя в системі української мови часто викликає зміни на фонетичному рівні. Фонологічні системи англійської та української мов настільки специфічні, що деякі звуки англійської мови не мають відповідників у мові перекладу.

Транскодування відповідає матеріальному відтворенню й відповідно перекладацькій адаптації асимільованих запозичень з класичних мов: грецької та латини. Транскодування визначається як спосіб перекладу, під час якого звукова та / або графічна форма слова вихідної мови повністю або частково передається засобами абетки мови перекладу. Виділяють чотири види транскодування: транслітерування, транскрибування, змішане і адаптивне транскодування [3, с. 364].

Транслітерація – переклад на рівні графем, передача графічної форми (буквеного складу) іншомовного слова за допомогою літер абетки мови перекладу. Засобом транслітерації з англійської мови в українську запозичено такий метафоричний термін анатомії обличчя: *Potter's facies* ‘обличчя Поттера’ (зморщений і сплющений вираз обличчя при вродженій відсутності нирок) [12, с. 567]. У наведеному прикладі транслітерується епонімічний компонент метафоричного терміносполучення. Аналогічним способом відтворено головний компонент метафоричного терміносполучення *vermilion border* ‘верміліон’ (червона облямівка губ) [12, с. 745].

Транскрипція – це фонетична імітація вихідного слова, передача звуків іншомовного слова (звичайно власної назви чи наукового терміна) за допомогою літер абетки мови перекладу. Транскрипція застосовується найчастіше через те, що більшість термінів не вимагають тлумачення, а є зрозумілими через попереднє своє застосування. Джерелом транскрипцій звичайно служать грецькі, латинські або англійські лексичні одиниці, залежно від первісного етимологічного джерела вихідного терміна. Зазначеним способом відтворено епонімічні компоненти таких терміносполучень: *Corvisart's facial* ‘обличчя Корвізара’ [12, с. 34], *Stahl's ear* ‘вухо Штала’ [12, с. 589].

Прийом адаптивного транскодування застосовується тоді, коли форма слова вихідної мови адаптується до фонетичних або граматичних норм мови перекладу. При фонетичній адаптації з мови-джерела відбувається субституція складників звукової форми лексичної одиниці. Одним з різновидів звукової субституції є звукова дивергенція – передача одного звука мови оригіналу двома і більше звуками мови перекладу: *clinocephaly* ‘кліноцефалія’ [12, с. 24], *oxycephaly* ‘оксицефалія’ [12, с. 511]. У цих фрагментах звук [i], представлений голосним у в кінцевій ненаголошеній позиції, відтворено українським буквосполученням *ія*.

Особливі труднощі викликає передача передньоязикових приголосних [р], [и] як таких, що не мають відповідників у системі українських приголосних. Ці фонеми передаються

в мові-реципієнті літерами *m-d*, *c-z* [7, с. 5]. У термінах *buphthalmos* ‘буфтальм’ і *lagophthalmos* ‘лагофтальм’ диграфи *ph* і *th* відтворюються відповідними українськими приголосними [ф] і [т], крім того спостерігається усичення суфікса *-os*.

Якщо транслітерація / транскрипція використовується в основному для перекладу окремих термінів, то переклад термінологічних словосполучень здійснюється в основному засобами калькування. Прийом калькування найоптимальніше передає смисл метафорики оригіналу і є можливим, якщо компоненти метафоричного терміна мають питомі чи раніше запозичені відповідники в мові перекладу. При застосуванні цього способу перекладу відтворюється не звуковий, а комбінаторний склад слова, тобто здійснюється переклад лексичних одиниць оригіналу шляхом заміни їх складників – морфем або їх лексичними відповідниками в мові перекладу: *ala of the nose / wing of the nose* ‘крило носа’ [12, с. 7], *Olympian forehead* ‘олімпійське чоло’ [12, с. 489], *lacrimal lake* ‘сльозове озерце’ [12, с. 324], *roof of the skull* ‘дах (звід) черепа’ [12, с. 632].

При застосуванні лексико-семантичних трансформацій відбувається семантична адаптація англomовних термінів (звуження або розширення смислового діапазону англomовного терміна в перекладі). Логічне відношення підпорядкування (субординація) обсягів семантичних структур номінативних одиниць лежить в основі трансформацій генералізації та конкретизації, коли в перекладі відбуваються логічні операції узагальнення (трансформація генералізації) та обмеження семантичних структур (конкретизація).

За допомогою прийому конкретизації відбувається заміна терміна англійської мови з ширшим предметно-логічним значенням терміном у мові перекладу з вужчим значенням. У результаті застосування цієї трансформації перекладацький відповідник і вихідна лексична одиниця опиняються в логічних відносинах включення: наприклад, *cat eye syndrome* ‘синдромом котячих зіниць’ [12, с. 37]. Так, у наведеному прикладі між семантичними структурами терміна оригіналу (*eye*) та терміна в мові перекладу (зіниця) виявляються логічні відношення підпорядкування, тобто відбувається заміна назви цілого (*eye*) назвою його частини (зіниця), адже термін позначає захворювання, пов’язане з відсутністю в оці тканини, яка змушує зіницю звужуватися і розширюватися.

Розширення значення супроводжується появою в загальноновживаних слів додаткових термінологічних значень на основі існуючих у мові-джерелі в результаті актуалізації різних сем, наприклад, шляхом використання трансформації генералізації. Генералізацією називається заміна одиниці мови оригіналу з вужчим значенням одиницею мови перекладу з ширшим значенням. Утворена лексична одиниця виражає родове поняття, що включає початкове видове, наприклад, *aviator's ear* ‘аероотит’ [12, с. 13]. У цьому випадку іменник *aviator*(‘s) замінено формантом *aepo*, який має ширше значення, тому що ця хвороба пов’язана не лише з льотчиками або пілотами, але й з людьми інших професій, які відчувають на собі вплив різких перепадів атмосферного тиску, як, наприклад, водолази.

Граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення (словосполучень) в процесі перекладу відповідно до норм мови, на яку здійснюється переклад. Серед граматичних перекладацьких трансформацій у перекладі метафоричних термінів анатомії обличчя використовуються прийоми додавання, граматичні заміни та транспозиція.

Прийом додавання полягає у введенні в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою достовірного відтворення значення терміносполучення оригіналу та дотримання норм мови перекладу: наприклад, *saddle nose* ‘сідлоподібна деформація носа’ [12, с. 689], *lazy eye* ‘синдром “ледачого ока”’ [12, с. 335], *cloverleaf skull deformity* ‘деформація черепа у вигляді листка конюшини’ [12, с. 46].

Прийом транспозиції передбачає зміну розташування (порядку) мовних елементів аналітичних термінів у перекладі: наприклад, *wisdom tooth* ‘зуб мудрості’ [12, с. 742], *tapir mouth* ‘рот тапіра’ [12, с. 745].

Грамаіічні заміни використовуються для досягнення адекватності перекладу у випадках, коли специфіка метафоричного терміна вимагає перекладу зі зміною категорій роду, числа (*doll's eye symptom* 'симптом лялькових очей'), відмінка (*smoker's tongue* 'язик курця'), частини мови тощо.

Описовий переклад (експлікація) застосовується, якщо варто пояснити образну асоціацію чи уникнути невлучного і незрозумілого для реципієнта перекладу буквализму. Так, наприклад, якщо буквально перекласти термін *synchysis scintillans* (букв. "золотий дощ") і не надати додаткової інформації, буде важко зрозуміти, що позначає цей термін. Тож для повного збереження семантичного змісту доцільним є використання саме описового перекладу: *synchysis scintillans* 'деструкція склоподібного тіла ока' ("золотий дощ") [12, с. 712], що зумовлено появою плоских, кутових кристалів у рідкому склоподібному тілі ока.

Метафоричний термін *cauliflower ear* не має абсолютного відповідника в українській мові, тому в цьому разі для перекладу також необхідно застосувати прийом експлікації: *cauliflower ear* 'деформація вухної раковини, при якій форма вуха нагадує цвітну капусту' [12, с. 34].

При перекладі метафоричних термінів перекладач має прагнути до збереження образності, однак не слід зловживати цим способом. Головне завдання перекладача – забезпечити адекватність перекладу. У разі, коли зберегти образ неможливо або недоцільно, рекомендується дібрати метафоричний термін з іншим характером образності. Коли не виконуються дві перші умови, перекладачеві дається можливість нехтувати образністю метафоричного терміна для відтворення його головного семантичного навантаження.

В. І. Карабан виділяє три основних способи відтворення метафоричних термінів [3, с. 463–464]:

1) метафоричним словом, яке має такий самий або подібний характер образності: наприклад, *moon face* 'місяцеподібне обличчя' [12, с. 378], *leonine facies* 'левине обличчя' (спотворення рис обличчя і порушення міміки через потовщення шкіри) [12, с. 334];

2) метафоричним словом, що має інший характер образності: наприклад, *brainpan* 'черепна коробка' [12, с. 32], *tympanic attic* 'надбарабанна кишеня / надбарабанне заглиблення' [12, с. 723], *globe of the eye* 'очне яблуко' [12, с. 46] (переклад зі зміною образності передбачає пошук варіантної відповідності, що може супроводжуватися додаванням, опущенням та структурним перетворенням);

3) неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність: *trench mouth* 'гострий виразково-некротичний гінгівіт' [12, с. 705], *wall eye* 'косоокість' [12, с. 725].

Аналізуючи специфіку адаптації англійських метафоричних термінів в українській мові, варто зазначити, що способи перекладу аналізованих метафоричних найменувань залежать від їхніх структурно-семантичних моделей, наявності запозичених чи аналогічних структур і компонентів у мові перекладу та актуальності наслідування форми й адаптації змісту в мові перекладу. Характерними способами перекладацької адаптації англійських метафоричних термінів анатомії обличчя з урахуванням їх фонетичних, морфологічних, семантичних і структурних особливостей є транскодування (транслітерація, транскрипція, адаптивне транскодування), калькування, конкретизація і генералізація, додавання, транспозиція, грамаіічні заміни, експлікація.

Література

1. Вальчук Г. В. Метафоричні концепти в сфері економіки (на матеріалі публікацій газети *The Times* та англomовних документів ЄС) / Г. В. Вальчук // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Серія: Філологічні науки. – 2004. – Вип. 17. – С. 108–110.

2. Винник О. П. Метафоричні процеси у формуванні української економічної лексики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Олена Павлівна Винник. – Харків, 2007. – 16 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : Нова Книга, 2002. – 564 с.
4. Мишанкіна Н. А. Метафорические модели лингвистического дискурса / Н. А. Мишанкіна // Вестник ТГУ. – 2009. – № 324. – С. 41–49.
5. Мойсеєнко С. М. Метафора та метонімія як лексичні засоби творення образності мови в комп'ютерному дискурсі [Електронний ресурс] / С. М. Мойсеєнко // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. – Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 26. – С. 218–221. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2012_26_66.pdf
6. Новодранова В. Ф. Семантические модификации термина в медицинском дискурсе [Электронный ресурс] / В. Ф. Новодранова, Ю. Б. Мотро // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – Филология. Искусствоведение. – 2011. – № 33 (248). Вып. 60. – С. 101–104. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskie-modifikatsii-termina-v-meditsinskom-diskurse>
7. Сосніна Л. В. Адаптація англійської онімної лексики в російській мові другої половини ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Людмила Василівна Сосніна. – Дніпропетровськ, 2005. – 16 с.
8. Цісар Н. З. Метафора у медичній терміносистемі / Н. З. Цісар // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка” [Проблеми української термінології]. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська Політехніка”, 2005. – № 538. – С. 63–67.
9. Швейцер А. Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты / Александр Давидович Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
10. Ясинецька О. А. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу / О. А. Ясинецька // Філологічні трактати. – 2010. – Т.2. – 96 – 100 с.
11. Newmark P. Textbook of Translation / Peter Newmark. – Harlow : Pearson Education Limited, 2008. – 292 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Новий англо-український медичний словник : бл. 75 000 термінів / за ред. В. Л. Ривкіна, М. С. Бенюмовича. – К. : Арії, 2012. – 784 с.